

УДК 343.9.01

DOI <https://doi.org/10.32782/ln.2023.20.26>

Осадчий Б. В.

*аспірант кафедри кримінального процесу,
детективної та оперативно-розшукової діяльності
Національного університету «Одеська юридична академія»*

СОЦІАЛЬНІ ПЕРЕДУМОВИ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ ЗЛОЧИНІВ У ВИДІ ПРИВЛАСНЕННЯ, РОЗТРАТИ МАЙНА АБО ЗАВОЛОДІННЯ НИМ ШЛЯХОМ ЗЛОВЖИВАННЯ СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ

Дослідження привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем на сучасному етапі кримінологами приділено недостатньо уваги. Ґрунтовний аналіз опублікованих наукових праць дозволив зробити висновок, що основна увага проблематиці вказаного питання приділялася у межах кримінально-правових або криміналістичних досліджень. Комплексне кримінологічне дослідження до сьогодні відсутнє, що обумовлює необхідність його проведення, звичайно, з врахуванням наукових результатів, отриманих у суміжних науках, а тому необхідним є встановлення соціальних основ криміналізації злочинів дослідженого виду.

Метою цієї статті є дослідження соціальні передумови криміналізації злочинів у виді привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем

З розвитком суспільства і укоріненням у ньому поваги до права власності у Конституції України в статті 41 закріплено, що «ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Право приватної власності є непорушним». Також у системі соціальних відносин всіх демократичних країн чільне місце посідають норми щодо охорони права власності. У цьому контексті завданням норм Кримінального кодексу України можна вважати охоронну права власності та визначення виду та міри відповідальності у випадку його порушення. У доктрині кримінального права

створення норм, які визначають кримінально-караними певні діяння називається криміналізацією. Однак вказане питання варто дослідити більш ґрунтовно на основі досягнень науковців.

В першу чергу зазначимо, що держава вживає різного роду заходів для протидії корупційній злочинності. Так, як зазначає І. Мезенцева: «за останні роки Україна підписала низку міжнародних документів, а саме: Конвенцію ООН проти корупції, Кримінальну конвенцію Ради Європи про боротьбу з корупцією та Додатковий протокол до Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією, які зобов'язали до прийняття законів, спрямованих на удосконалення чинного кримінального антикорупційного законодавства. Бажання України наблизитись до стандартів міжнародного співтовариства у сфері протидії та запобігання корупції втілюється у систематичній роботі по реформуванню системи органів кримінальної юстиції та модернізації матеріального та процесуального законодавства. Однак, незважаючи на деякі зміни, рівень корупційних злочинів залишається високим» [12]. Багато в чому це пов'язано саме з інституціоналізацією корупційної злочинності.

Як зазначає Д. Г. Михайленко корупційні злочини в умовах інституціоналізованої корупції, до якої автор та проф. В. М. Дрємін відносить корупцію в Україні: «становлять суспільну небезпеку не тільки у зв'язку зі значимістю і глибиною порушення

правовідносин, що охороняються нормами про такі злочини, а й у зв'язку з тим, що вони тягнуть значні похідні суспільно небезпечні наслідки за межами означених правовідносин. Похідні суспільно небезпечні наслідки корупційного злочину спричинюються не окремим актом корупції, а тим, що такі акти, будучи перетвореними в інституціоналізовану масову практику та розповсюджені через утворені корупційні мережі, синергетично набувають нових небезпечних характеристик. За таких умов суспільна небезпека одиначного випадку корупції значно підвищується з урахуванням його місця та ролі в системі корупційних практик і його здатності у зв'язку з іншими актами корупції відтворювати корупцію в подальшому. У такому випадку одиначний акт корупції варто розглядати як елемент стабільної системи корупційних діянь. Такий же одиначний акт корупції в країні, де вона не є інституціоналізованою, не характеризується означеними вище властивостями і становить суспільну небезпеку лише сам по собі без урахування його мережевих взаємозв'язків з іншими актами корупції різних рівнів. Саме тому за зовні абсолютно однакових (за суб'єктивними й об'єктивними ознаками) корупційних діянь їх суспільна небезпека буде різною з урахуванням середовища, де вони були вчинені» [13].

Спершу варто більш детально проаналізувати категоріальний апарат в контексті змісту аналізованих категорій. Так, В. М. Дрьомін, зазначає, що «терміни «криміналізація», «декриміналізація» раніше застосовувалися переважно у кримінальному праві для позначення процесів розширення або звуження сфери кримінально-правового регулювання, нині їх широко використовують для характеристики проникнення злочинних форм поведінки в різні сфери суспільного життя. «Криміналізація політики», «криміналізація економіки», «криміналізація культури», «криміналізація правоохоронних органів» – терміни, які відображають і реальну ситуацію в суспільстві, і напрями досліджень криміно-

логів, соціологів, економістів та інших представників соціальних наук» [9]. Ми погоджуємося із позицією науковця, тому у цій статті мова піде саме про кримінально-правову криміналізацію.

Звернемося до надбань науки кримінального права та фундаментальних робіт науковців. Так, П. Л. Фріс зазначає, що «криміналізація, це процес виявлення суспільно небезпечних видів людської поведінки, визнання на державному рівні необхідності, можливості й доцільності кримінально-правової боротьби з ними й, у випадку позитивної відповіді на ці питання, закріплення їх у законі як злочинів. Відповідно, декриміналізацію можна визначити як процес виявлення діянь, передбачених КК, які втратили суспільну небезпеку, фіксацію на державному рівні необхідності відмови від подальшого визнання їх як злочинів та відсутності необхідності та доцільності продовження кримінально-правової боротьби з ними і, в наслідок цього, виведення їх з кола злочинів» [17].

Схожої позиції дотримується О. О. Дудоров. Так, «криміналізація – термін, яким у кримінальному праві позначають процес і результат віднесення діянь до числа злочинів. Попри численність існуючих в юридичній літературі визначень криміналізації всі вони зазвичай акцентують увагу на тому, що внаслідок криміналізації як діяльності, за загальним правилом, законодавця певне суспільно небезпечне діяння, яке раніше злочином не визнавалось, стає таким і за його вчинення запроваджується кримінальна відповідальність. Інакше кажучи, криміналізація – це виявлення суспільно небезпечних проявів поведінки людини, визнання державою можливості і необхідності застосування щодо них заходів кримінальної відповідальності і закріплення в кримінальному законі ознак суспільно небезпечних діянь, оголошених злочинами [10]. Аналогічного підходу дотримуються О. О. Пащенко [14], В. В. Андрієшин [1], І. О. Шмарін [20], М. І. Хавронюка [18], А. В. Чугасєвська [19],

В. О. Гацелюк, В. К. Гришук [7], А. А. Вознюк [5].

Із кримінологічного підходу Д. О. Балобанова зазначає, що «криміналізація є процес виявлення суспільно небезпечних форм індивідуальної поведінки, визнання допустимості, можливості й доцільності кримінально-правової протидії їм і фіксації їх у законі як злочинних і кримінально караних. Криміналізувати діяння – значить визначити, що ступінь його суспільної небезпеки настільки великий, що воно не може розглядатися як провина, а повинне тягти застосування кримінально-правових заходів впливу» [2].

Безумовно криміналізація здійснюються у випадках, коли у суспільстві відбуваються певні зміни, формується певний вид соціальних практик, що є, для більшої частини населення неприйнятним, як з позицій цінностей, так і загального сприйняття та розуміння належної поведінки. Як зазначає В. В. Голіна, такі зміни «відображаються у свідомості громадської думки, знаходять відгук у засобах масової інформації, заявах і скаргах громадян, виявляються у процесі досудового розслідування і судового провадження, адміністративній, дисциплінарній, цивільно-правовій та інших практиках розгляду подій, фактів, правопорушень тощо. Узагальнюючи, з притаманною кримінологічним дослідженням методикою, масові чи поки що поодинокі зафіксовані прояви діяння, які завдають чи здатні завдати шкоди людині, суспільству, державі, дослідники на базі отриманих даних виявляють характер і ступінь суспільної небезпечності. Часом, на перший погляд, поодинокі суспільно небезпечні діяння є лише проявами того чи іншого загрозливого явища, котре або виникає, або вже існує, але певний період ще залишається латентним внаслідок неухважності до нього з боку відповідних органів державної влади і громадськості. І нерідко резонанс події виявляє, що це не випадковий факт, а закономірний прояв людської деструктивності у різних сферах життєдіяльності. Такі явища криміналізувати значно складніше,

оскільки потрібно запроваджувати інші, ніж існуючі, критерії класифікації злочинів у кримінальному праві [6].

Варто погодитися з П. Л. Фрісом, що «визнання діянь злочинними не представляється можливим без урахування соціально-психологічних і історичних чинників, оскільки без відповідності цих процесів рівню розвитку суспільної свідомості і вимогам громадської думки норми кримінального права не діятимуть або, діючи тільки завдяки державному примусу, не виконуватимуть свої функції. Для того, щоб норми кримінального закону могли реально впливати на поведінку людей, вони повинні бути соціально-психологічно і традиційно-історично обґрунтовані. Будь-які нормативні системи і уложення залишаться формальними актами, якщо не будуть використовуватись соціально-психологічні закономірності організації і регуляції поведінки людей і відносин між ними» [17].

Тобто ключовим аспектом в цьому питанні це схвалення криміналізації певного діяння або певного виду поведінки є схвалення більшістю суспільства. Тобто криміналізація повинна бути соціально обґрунтована, тобто повинна одержати підтримку більшості членів суспільства у зв'язку з негативною оцінкою діяння, що криміналізується.

Що ж стосується соціальної складової криміналізації корупційних правопорушень, то за вказаним питанням відсутня будь яка дискусія, так як корупція як явище є непринятною для абсолютної більшості демократичних країн та соціуму. Однак окремі більш предметні питання, особливо, що стосуються українських реалів потребують додаткового аналізу. Так, Д. Г. Михайленко описуючи питання диференціації правового впливу на корупцію зазначає, що «у правовій системі України хоча й із запізненням (фактично лише з 01.07.2011), проте реалізована ідея диференціації правового регулювання протидії корупції залежно від того, до якої сфери вона належить – публічної чи приватної, у вигляді, описаному вище. У науковій

літературі сформувалося уявлення про соціальну зумовленість такої диференціації. При цьому варто уточнити, що мова йде про кримінальну юриспруденцію» [13]. Вказане твердження автора є продовженням нашого дослідження в завданні визначення соціальної обумовленості існування злочинів передбачених у частині 1 статті 191 КК України та частині 2 статті 191 КК України саме в тому вигляді, які вони мають зараз.

Соціальна обумовленість відповідальності за корупційні діяння виражається у тому, що корупція деформує організацію публічного управління, а також є підґрунтям для формування варіантної системи ухвалення рішень, які легітимізуються сукупністю та обсягом компетенцій службових осіб публічного чи приватного права, однак наслідки яких не є відповідними потребам розвитку держави, а також нівелюють поняття «законність» і деформують поняття «соціальна справедливість» [11]. О. П. Денег в своїх дослідженнях доходить висновку, що усвідомлення більшістю представників суспільства руйнівного впливу корупції на суспільні блага, а також потреба суспільства у самозбереженні зумовлюють необхідність визнання на теоретичному рівні негативного впливу вказаних факторів на суспільні відносини (як відокремленого явища), що суміщається з практичною лояльністю до визначених випадків корупції (коли особи є суб'єктами, в інтересах яких вчиняються певні діяння) [8]. У цьому контексті О. С. Бондаренко зазначає, що для забезпечення належного рівня протидії будь-якому явищу важливим є пошук та впровадження збалансованих заходів у контексті встановлення виду відповідальності. Автор стверджує, що жорсткий підхід у контексті відповідальності та покарань за корупційні діяння, не завжди є виправданим. Однак подекуди саме жорсткі методи здатні забезпечити належний рівень протидії корупції» [4].

Розглядаючи криміналізацію корупційних злочинів, пов'язаних з незаконним заволодінням чужим майном або іншими предметами

К. Г. Биков обґрунтовує таку доцільність. Так автор зазначає, що у випадку вчинення злочинів пов'язаних з незаконним заволодінням чужим майном шляхом зловживання службовим становищем, є соціально обґрунтованою та вмотивована в першу чергу соціальними факторами, тобто принципами, які забезпечують соціальну адекватність криміналізації, її допустимість з погляду на основні характеристики соціальних систем і процесів суспільного розвитку, відповідності кримінально-правової норми рівню, характеру суспільної свідомості та стану громадської думки. Така криміналізація в цілому відповідає визначенням наукою кримінального права підставам та принципам» [3].

Порівнюючи криміналізацію загалом кримінальних злочинів проти власності, наприклад шахрайства, Д. Г. Михайленко приходить до висновку, що обман, який застосовується під час викрадення чужого майна шляхом використання службового становища, має свої особливі, специфічні ознаки, що відрізняють його від обману під час шахрайства. Ця відмінність полягає в тому, що в першому випадку в основі обману (дезінформації), до якої вдається винна особа, завжди перебуває протиправне використання нею свого службового становища. Без застосування можливостей службового становища обман є неідеальним і нездійсненим. Цей обман є різновидом обману, який через підвищену суспільну небезпеку і специфічні ознаки криміналізований в окрему форму злочинів проти власності (ч. 2 ст. 191 КК). У другому ж випадку заволодіння майном можливе без протиправного використання службового становища [13]. Тобто автор звертає увагу на певний, не тільки законодавчий, а й фактичний поділ статті 191 КК України. Загалом у нашому дослідженні буде використаний дуальний підхід до аналізу злочинів передбачених статтею 191 КК України, так як існують те тільки кримінально-правові відмінності у вказаних частинах відповідної статті, а й кримінологічні особливості, що пов'язані із особистісними

рисами осіб, що вчиняють такі злочини, окремими детермінантами, і як наслідком методами та заходами протидії.

Для більш детального вивчення соціальної обумовленості кримінальної відповідальності за привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, звернемося до наукової літератури. Загалом вказане питання вже піддавалися глибинному аналізу науковців, а тому наше дослідження у цьому підрозділі буде ґрунтуватися на результатах наукових робіт цих вчених. Звернемося до підстав такої криміналізації, до того ж за основу будуть взяті підстави запропоновані С. С. Сироваткою в дисертаційній роботі «Кримінальна відповідальність за привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, вчинені у співучасті». Так, у своєму дослідженні науковець приходиться до висновку, що рівень суспільної небезпечності розглянутих нами злочинних діянь є достатнім для того, щоб кримінальна відповідальність за їх вчинення продовжувала існувати, оскільки вони посягають на право власності незалежно від її форми, що є непопустимим для будь-якої форми власності. Для заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем підвищує рівень суспільної небезпечності той факт, що таке діяння вчиняється спеціальним суб'єктом – службовою особою, яка наділяється повноваженнями щодо цього майна. І саме внаслідок використання своїх повноважень всупереч інтересам служби заволодіває цим майном, тобто вчиняє корупційний злочин [16]. Безумовно злочини проти власності відносяться до так званих ядерних злочинів, за порушення яких передбачена відповідальність у всіх країнах світу.

Як другу підставу автор зазначає, що кількість зареєстрованих випадків злочину, передбаченого статтею 191 КК України щороку знаходиться на досить високому рівні. Можна стверджувати, що розглядані нами злочинні діяння є хоча і не достатньо поширеними, але

типовими для нашої держави [16]. Загалом погоджуючись із тезою про відносно масовість вказаних злочинів, не можна підтримати позицію автора про «не достатню поширеність». Варто врахувати, що вказана робота є кримінально-правовою, а тому вивчення статистичних закономірностей для автора було похідним. Все проведені нами дослідження дають підстави стверджувати, що офіційна статистика не враховує значну масу латентних злочинів, що також є додатковим детермінуючим фактором динаміки проросту таких злочинів.

Не можемо також погодитися із наступною підставою криміналізації злочинів дослідженого виду. Так, С. С. Сироватка зазначає, «незначну кількість засуджених та постійне і досить істотне зменшення кількості засуджених за вчинення розгляданого злочину у співучасті, у тому числі за організовані її форми, можна пояснити не тільки тим, що кількість таких злочинних діянь істотно зменшилась, а й тим, що дана кримінально-правова норма є недосконалою, що у свою чергу тягне за собою складність доведення винуватості злочинців, яких вже було викрито» [16]. По-перше кількість засуджених не є підставою криміналізації. По-друге, ефективність норми кримінального закону проблематично оцінювати саме з точки зору ефективності діяльності правоохоронних органів, адже вона (діяльність) не є сталою величиною, а її результативність пояснюється не виключно конструкцією кримінально-правової норми, а й професіоналізмом самих працівників. Тому кількість засуджених осіб є похідною стосовно криміналізації певного виду поведінки, і відображає у більшій мірі саме дієвість системи кримінального переслідування.

Як наступну підставу, автор зазначає, що «особи, які вчинили розглядані нами злочинні діяння потребують впливу виключно з використанням найсуворіших заходів державного примусу, а саме тих, що може нам надати лише кримінальне право. Цими заходами є кримінальні покарання. Впоратись

із діяннями, що мають достатньо високий рівень суспільної небезпеки за допомогою адміністративної чи цивільно-правової відповідальності навряд чи можливо» [16]. Загалом погоджуючись із вказаною підставою зазначимо, що вона потребує більш детального вивчення стосовно характеристики особи злочинця.

До наступної підстави соціальної обґрунтованості криміналізації досліджуваних видів поведінки є наслідки, тобто збитки або матеріальні втрати, що спричиняються вказаною протиправною поведінкою. До того ж у контексті порівняння із іншими злочинами проти власності, такі збитки є чи не найбільшими в контексті співставлення кількості облікованих правопорушень та суми завданої шкоди.

Наступною підставою криміналізації С. С. Сироватка визначає ставлення суспільства до такого виду поведінки. Так, автор зазначає, що українське суспільство переважно негативно ставиться до такого виду злочинної діяльності і підтримує його те, що воно залишається криміналізованим. До того ж, що стосується історичних традицій, то у вітчизняних нормативних актах відповідальність за корисливі посягання на власність у тому чи іншому вигляді існує з часів Руської правди, тому відповідність цій підставі криміналізації відповідальність за розглядані злочинні діяння виглядає очевидною і беззаперечною [16]. Перераховані підстави, на нашу думку, є основоположними. Безумовно криміналізація розглянутого виду злочинів породження об'єктивними потребами соціуму в кримінально-правовій охороні суспільних відносин, у нашому випадку – права власності.

Як зазначає О. В. Попович «криміналізація будь-якого суспільно небезпечного діяння супроводжується негативними соціальними наслідками, а тому повинна являти

собою крайній захід, найсуворіший спосіб охорони тих чи інших відносин, які існують у суспільстві. У зв'язку із цим криміналізація діяння є виправданою лише у разі її соціальної необхідності та якщо позитивний соціальний ефект застосування кримінально-правової норми є більш значним, аніж негативні соціальні наслідки криміналізації. До останніх належать: криміналізація індивідуальної свідомості засуджених, зниження здобутого до засудження рівня професійної кваліфікації, деформація міжособистісних зв'язків, порушення функціонування економіки та інших сфер громадського життя через виключення значного числа громадян із різних сфер життєдіяльності тощо» [15].

Отже, соціальна необхідність кримінально-правової охорони відносин власності, які є об'єктом охорони в статті 191 КК України формується у суспільстві, як серед окремих соціальних груп, так і у населення всієї країни. До того ж правова потреба виникає, якщо за наявності міжнародних зобов'язань щодо криміналізації злочинів у виді злочинів у виді привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, що було описано у цьому розділі. Варто звернути увагу, що соціальна, політична і правова потреби криміналізації злочинів у виді привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем збігаються, що обґрунтовується, як соціальними цінностями українського суспільства, а також міжнародними зобов'язаннями України. Це свідчить про належний рівень кримінально-правової політики держави, яка відповідає, у цій частині, потребам суспільства у протидії злочинам у виді привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем.

Анотація

У статті досліджуються питання привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем на сучасному етапі кримінологами приділено недостатньо уваги. Комплексне кримінологічне дослідження до сьогодні відсутнє, що обумовлює

необхідність його проведення, звичайно, з врахуванням наукових результатів, отриманих у суміжних науках, а тому необхідним є встановлення соціальних основ криміналізації злочинів дослідженого виду.

З розвитком суспільства і укоріненням у ньому поваги до права власності у Конституції України в статті 41 закріплено, що «ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Право приватної власності є непорушним». Також у системі соціальних відносин всіх демократичних країн чільне місце посідають норми щодо охорони права власності. У доктрині кримінального права створення норм, які визначають кримінально-караними певні діяння називається криміналізацією. Однак вказане питання варто дослідити більш ґрунтовно на основі досягнень науковців.

У статті обґрунтовується, що соціальна необхідність кримінально-правової охорони відносин власності, які є об'єктом охорони в статті 191 КК України формується у суспільстві, як серед окремих соціальних груп, так і у населення всієї країни. До того ж правова потреба виникає, якщо за наявності міжнародних зобов'язань щодо криміналізації злочинів у виді злочинів у виді привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, що було описано у цьому розділі. Варто звернути увагу, що соціальна, політична і правова потреби криміналізації злочинів у виді привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем збігаються, що обґрунтовується, як соціальними цінностями українського суспільства, а також міжнародними зобов'язаннями України. Це свідчить про належний рівень кримінально-правової політики держави, яка відповідає, у цій частині, потребам суспільства у протидії злочинам у виді привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем.

Ключові слова: злочинність, кримінологія, привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, злочини проти власності, криміналізація, соціальні передумови

Osadchyi B. V. Social prerequisites of the criminalization of crimes in the form of appropriation, waste of property or possession of it through abuse of the official position

Summary

The article investigates the issues of appropriation, waste of property or taking possession of it by abuse of official position, at the current stage criminologists have not paid enough attention. There is no comprehensive criminological research to date, which makes it necessary to conduct it, of course, taking into account the scientific results obtained in related sciences, and therefore it is necessary to establish the social foundations of the criminalization of crimes of the investigated type.

With the development of society and the establishment of respect for property rights in it, Article 41 of the Constitution of Ukraine stipulates that "no one can be unlawfully deprived of the right to property. The right to private property is inviolable." Also, in the system of social relations of all democratic countries, norms regarding the protection of property rights occupy a prominent place. In the doctrine of criminal law, the creation of norms that define certain actions as criminal is called criminalization. However, this issue should be investigated more thoroughly based on the achievements of scientists.

The article substantiates that the social need for criminal protection of property relations, which is the object of protection in Article 191 of the Criminal Code of Ukraine, is formed in society, both among individual social groups and the population of the entire country. In addition, the legal need arises if there are international obligations to criminalize crimes in the form of crimes in the form of misappropriation, waste of property or taking it by abuse of official position, which was

described in this section. It is worth paying attention to the fact that the social, political and legal needs of the criminalization of crimes in the form of appropriation, waste of property or possession of it through abuse of official position coincide, which is justified by the social values of Ukrainian society, as well as Ukraine's international obligations. This testifies to the appropriate level of the state's criminal law policy, which meets, in this part, the needs of society in combating crimes in the form of embezzlement, waste of property or possession of it through abuse of official position.

Key words: crime, criminology, embezzlement, embezzlement of property or taking it by abuse of official position, crimes against property, criminalization, social conditions

Список використаних джерел:

1. Андрієшин В. В. Кримінальна відповідальність за зловживання службовою особою своїми повноваженнями: теоретико-правові та прикладні аспекти : дис. ... докт. філос. : 081 «Право». Одеса, 2020. С. 52.
2. Балобанова Д. О. Теорія криміналізації : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Одеса, 2007. С. 81.
3. Биков К. Г. Кримінально-правова характеристика корупційних злочинів, пов'язаних з незаконним заволодінням майном та іншими предметами : дис. ... канд. юрид. наук (докт. філос.) : 12.00.08 (081 «Право»). Харків, 2018. С. 198.
4. Бондаренко О. С. Концепція кримінально-правової протидії корупції в Україні : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.08. Суми, 2021. С. 183–184.
5. Вознюк А. А. Кримінальне право України. Загальна частина : конспект лекцій. Київ : Нац. акад. внутр. справ, «Освіта України», 2016. С. 51.
6. Голіна В. Проблема кримінологічного забезпечення криміналізації і декриміналізації у кримінальному праві України. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2015. № 3 (82). С. 111.
7. Гришук В.К. Вибрані наукові праці. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2010. С. 184.
8. Денєга О. П. Кримінально-правова кваліфікація незаконного збагачення : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2015. С. 66.
9. Др'юмін В. М. Інституціональна теорія злочинності та криміналізації суспільства : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.08. Одеса, 2010. С. 81.
10. Дудоров О. О. Кримінальне право : теорія і практика (вибрані праці). Київ : ВАІТЕ, 2017. С. 51.
11. Комарницька М. О. Відповідальність за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди за кримінальним правом України : дис. ... докт. філос. : 081 «Право». Львів, 2021. С. 42.
12. Мезенцева І. Кримінологічна характеристика корупційної злочинності. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2014. № 4. С. 106–113. URL: <http://www.chasopysnaru.gov.ua/chasopys/ua/pdf/4-2015/mezenceva.pdf>
13. Михайленко Д. Г. Протидія корупційним злочинам засобами кримінального права: концептуальні основи : монографія. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2017. 582 с.
14. Пашенко О. О. Соціальна обумовленість кримінально-правових норм : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2019. С. 147.
15. Попович О. Принципи криміналізації: поняття, зміст та дотримання (на прикладі ст. 110-2 КК України). *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 4. С. 211.
16. Сироватка С. С. Кримінальна відповідальність за привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, вчинені у співучасті : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2020. С. 95–97.

17. Фріс П. Л. Кримінально-правова політика української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми : монографія. Київ : Атіка, 2005. С. 331.
18. Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи : порівняльний аналіз, проблеми гармонізації : монографія. Київ : Юрисконсульт, 2006. С. 85.
19. Чугаєвська А. В. Процесуальний порядок звільнення від відбування покарання : дис ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2020. С. 135–136.
20. Шмарін І. О. Неповага до суду : проблеми криміналізації : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Запоріжжя, 2017. С. 49.